

ВІДГУК

офіційного опонента на кваліфікаційну наукову працю
ШУМАКОВОЇ ЄЛІЗАВЕТИ ВОЛОДИМИРІВНИ
**«ФОРТЕПІАННІ ОБРОБКИ ОПЕРНОЇ МУЗИКИ ХІХ СТОЛІТТЯ ЯК
ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД: ІСТОРИКО-СТИЛІСТИЧНИЙ ТА
ДРАМАТУРГІЧНИЙ АСПЕКТИ»**

представлену на здобуття ступеня доктора філософії
за спеціальністю 025 Музичне мистецтво

ХІХ століття стало революційним для музичного мистецтва. У цей період спостерігається стрімкий розвиток музичних інструментів, розширюється склад оркестру. Публіка, вихована на творчості Моцарта, Бетховена та Ліста, вимагала дедалі сміливіших експериментів і нових форм художнього вираження. Паралельно з цими процесами у європейському суспільстві формується соціальний феномен – зростаючий інтерес освіченого середнього класу до домашнього музикування. Це дало потужний імпульс розвитку музичної індустрії, сприяло публікації музичних творів, адаптованих для аматорського виконання.

У цьому культурному контексті особливе місце зайняло фортепіано, яке дозволяло виконавцю відтворити багатство оркестрового звучання. При цьому інструмент був відносно простим у освоєнні порівняно з духовими або струнними інструментами. Фортепіано стало незамінним супутником у виконанні камерної вокальної музики, зокрема, пісень та балад Шуберта та Шумана. Завдяки появі фортепіанних транскрипцій, симфонічні твори набули доступності навіть у тих місцях, де почути оркестр було неможливо.

Ференц Ліст зіграв особливу роль в розвитку жанру транскрипції. У творчій спадщині Ліста транскрипція стає не просто жанром, але найважливішою частиною його музичного мислення. Унікальність підходу Ліста полягала в тому, що він виходив далеко за межі простого перекладу

оригінальної партитури. Ф. Ліст прагнув передати у фортепіанній версії внутрішній драматизм твору. Це особливо яскраво проявляється при порівнянні транскрипцій Ліста з роботами його сучасників, зокрема, Тальберга: там, де останній створював віртуозні салонні п'єси, Ліст домагався глибокого драматичного впливу, завдяки чому його транскрипції міцно закріпилися в сучасному фортепіанному репертуарі.

Дисертаційне дослідження Шумакової Єлізавети Володимирівни *«Фортепіанні обробки оперної музики XIX століття як переклад: історико-стилістичний та драматургічний аспекти»* присвячено важливій та маловивченій проблемі у музикознавстві. Актуальність роботи обумовлена необхідністю теоретичного осмислення феномену фортепіанних обробок оперної музики (їх історико-стилістичної та драматургічної складової) як особливого виду музичної творчості. Також у контексті сучасної музичної культури, де міжжанрові взаємодії стають все більш інтенсивними, вивчення історичного досвіду таких взаємодій дозволяє по-новому поглянути на проблеми музичної інтерпретації.

Зв'язок роботи з науковими програмами та темами. Дисертація виконана на кафедрі музикознавства та культурології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка згідно з науковою темою кафедри «Тенденції розвитку української культури і мистецтва минулого та сьогодення у контексті світової інтеграції» (державний реєстраційний номер 0121U107489). Тему дисертації затверджено на засіданні вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол No 3 від 22.10.2021 р.) та перезатверджено в новій редакції на засіданні вченої ради Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка (протокол No 3 від 28 жовтня 2024 р.).

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному вивченні еволюції феномену художнього перекладу оперних творів у період XVIII –

початку ХХ століть. У роботі вперше запропоновано періодизацію розвитку традиції художніх перекладів, що базується на великому історичному матеріалі. Істотно розширено джерельну базу дослідження завдяки вперше введеним у науковий обіг маловивченим творам західноєвропейських композиторів – С. Тальберга, А. Фумагаллі, Ф. Калькбренера, Ф. Гюнтена та Ш. Алькана. Аналіз цих творів дозволив сформулювати більш повне уявлення про масштаби та історичну значущість феномена фортепіанних транскрипцій в музичному мистецтві ХІХ століття. У роботі вперше систематизовано драматургічні особливості художніх перекладів у контексті еволюції музичних стилів та представлено цілісне осмислення жанрового розвитку художніх перекладів упродовж двох століть. Отримані результати відкривають нові перспективи у вивченні історії фортепіанної музики і можуть бути основою для подальших досліджень у галузі музичного мистецтва.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використаними у лекційних курсах з всесвітньої історії музики, історії фортепіанного виконавства, музичної інтерпретації, аналізу музичних творів. Дослідження може бути цікавим для піаністів-виконавців.

У вступі Шумакова Є. В. визначає актуальність теми дослідження, вказує на зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, формулює її об'єкт, предмет, мету й завдання, окреслює його джерельну та теоретико-методологічну базу, визначає наукову новизну, теоретичне та практичне значення дисертації, подає інформацію про апробацію результатів дослідження, публікацій та структури дисертаційної роботи.

У першому розділі *«Художній переклад в музиці: історичний та джерелознавчий аспекти»* використовується запропонований О. Жарковим поняття «художній переклад», що узагальнює таке широке в жанровому відношенні явище, як перетворення чужого музичного матеріалу на новий твір,

З'ясовано загальні та відмінні жанрові риси творів, що утворюють жанрову групу художніх перекладів оперної музики – фантазій, варіацій на оперні теми, парафраз, транскрипцій, ремінісценцій, аранжувань тощо.

Історичний огляд розвитку практики транскрипції музичного матеріалу надав можливості визначити основні етапи цього тривалого процесу, який розпочинався з поліфонічних жанрів XV–XVI століть. В них формувалися та відпрацьовувалися методи роботи з музичними темами.

У другому розділі *«Оперні переклади в процесі жанрового розвитку від Л. Бетховена До Ф. Ліста»* розглянуто доробок Ф. Калькбреннера. Відзначено його великий внесок в розвиток жанрів художнього перекладу оперних тем. В ракурсі дослідження більш важливим є внесок Ф. Калькбреннера в розвиток жанрової системи – написання парафраз і ремінісценцій, які розкривають новий підхід композитора до обробки оперних тем. Акцентується увага на технічній складності творів композитора. В дисертації також коротко охарактеризовано творчу діяльність творчу А. Гензельта, проаналізовано Концертні варіації, на тему «Коли я покидаю Нормандію» ор. 11, з опери «Роберт-диявол» Дж. Мейєрбера. Авторка відзначає, що в «Варіаціях» А. Гензельт залишився в рамках фортепіанної виразності німецької школи, на відміну від Ліста (чергування каденційних віртуозних і туттійних епізодів з ущільненням фактури). У роботі надається стисла інформація про творчу діяльність Ш. Алькана, проаналізовано його «Фантазія на мотиви опери «Дон Жуан»». А. Фумагаллі представлено в дисертації як автора транскрипції Каватини «Casta Diva» Норми з однойменної опери В. Белліні.

У третьому розділі *«Фортепіанні обробки Ференца Ліста як яскравий приклад втілення оперних тем у фортепіанній музиці»* парафрази і транскрипції Ф. Ліста на оперні теми розглянуто як найзначніші за своєю глибиною переклади. Підкреслено гармонічне поєднання в цих творах філософського

осмислення художніх образів у концертному стилі, що дозволяє вважати лістівські переклади найвищим проявом творчої майстерності.

У останньому, четвертому розділі «*Жанр художніх перекладів від кінця XIX до початка XX століття*» окреслено творчу діяльність Г. Бюлова, К. Таузіга, М. Мошковського, Ф. Бузоні, як продовжувачів традиції художніх перекладів оперних тем. Визначено, що наприкінці XIX і напочатку XX століття спостерігається суттєвий спад зацікавленості композиторів транскрибуванням оперного матеріалу, таких прикладів, як показує дослідження цього питання, стає все менш. Проте, традиція XIX століття не переривається. Про це свідчать відносно рідкісні зразки транскрипцій-парафразів, які поповнили собою список високохудожніх перекладів оперних тем.

Висновки повною мірою відображають результати проведеної наукової роботи, базуються на ретельному аналізі великого фактологічного матеріалу та підкріплені переконливою системою аргументації.

Оцінка змісту дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам. Рецензоване дисертаційне дослідження складається з анотації, вступу, чотирьох розділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (219 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи складає 229 сторінок, основного тексту – 167 сторінок.

Дисертація Шумакової Є. В. відповідає науковим запитам, містить результати власних розвідок, цитування ідей інших авторів, має посилання на запозичену літературу. Виклад матеріалу, глибина доведення положень засвідчили їх вагомість для сучасного мистецтвознавства.

Повнота викладу основних наукових положень, висновків та рекомендацій у наукових публікаціях авторки. За темою дисертації опубліковано 3 наукових статті, з них 3 одноосібні – у виданнях, затверджених МОН України як фахові за напрямом «Мистецтвознавство», а також тези до 2 науково-практичних конференцій різних рівнів.

Дані про відсутність порушень щодо академічної доброчесності.

Органування кваліфікаційної праці Шумакової Є. В. дозволило констатувати, що її авторка дотримувалася правил академічної доброчесності: у роботі не виявлено ознак плагіату, некоректних цитувань, фабрикацій та фальсифікацій. Дисертація є оригінальною, самостійною науковою працею, результати якої було отримано авторкою особисто.

Зауваження та дискусійні моменти. Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження Шумакової Є. В., вважаємо за потрібне висловити наступні запитання:

1. Яким чином, на Вашу думку, впливала робота з оперними творами на творчість композиторів, які створювали фортепіанні обробки?

2. Чи можна вважати розвиток віртуозності, сплеск якої ми спостерігаємо в 30-ті роки XIX століття поштовхом до оновлення жанрової системи фортепіанної музики?

3. Ваш науковий інтерес та дослідження фортепіанних обробок (художніх перекладів) пов'язаний з професійною діяльністю. Які з проаналізованих творів входять до Вашого виконавського та педагогічного репертуару? І які твори, на Вашу думку, варто залучати до студентського репертуару в закладах вищої освіти?

Зазначені питання мають уточнюючий характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та не торкаються концептуальних основ дослідження.

Загальний висновок. Кваліфікаційну працю Шумакової Є. В. «Фортепіанні обробки оперної музики XIX століття як художній переклад: історико-стилістичний та драматургічний аспекти» слід вважати самостійною й завершеною дисертацією. Робота відповідає п.п. 6-9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора

філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами), наказу Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 р. № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03 лютого 2017 р. за № 155/30023, а її авторка заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 02 Культура і мистецтво за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

доктор мистецтвознавства, професор,

професор кафедри спеціального фортепіано

Одеської національної музичної академії

ім. А.В. Нежданової

ШЕВЧЕНКО Л.М.

